

Een boek als liefdesverklaring

Hoogleraar oudere letterkunde Frits Van Oostrom bijt de spits af van de nieuwe literatuurgeschiedenis. In *Stemmen op schrift* beschrijft hij de Nederlandse literatuur van het uur 0 tot 1300. Hij doet het met verve.

Jef Janssens

De lectuur van de literatuurgeschiedenis van Jozef van Mierlo heeft mijn leven diepgaand bepaald. Ik kreeg het eerste, mooie deel toevallig in handen in het vierde jaar van het secundair onderwijs. Ik verslond ademloos het gedreven betoog van de pater jezuiet. Toen wist ik zeker dat driehoeksmetkunde en andere cijferacrobatieën niet mijn wereld zouden uitmaken. Ik moest er geregeld aan terugdenken toen ik – even ademloos – aan het lezen was in *Stemmen op schrift*. Wat zou ik graag opnieuw die nieuwsgierige jongen zijn, maar dit keer met het werk van Van Oostrom op mijn leestafel. Het leest als een hollend paard (het middeleeuwse equivalent van een trein), is ongemeen boeiend, bevat op iedere bladzijde stilistische pareltjes en suggestieve beelden. Het beantwoordt helemaal aan de doelstelling, geformuleerd door de Nederlandse Taalunie: een meeslepend verhaal met de laatste wetenschappelijke stand van zaken, voor een breed publiek. We hebben in het Nederlandse taalgebied na de vijfde druk van G. Knuvelder (1970) meer dan een kwarteeuw op een nieuwe literatuurgeschiedenis moeten wachten. De ons omringende taalgebieden slaagden er intussen in om verschillende degelijke syntheses op de markt te brengen. Dit nieuwe boek compenseert ruimschoots die frustratie en het lange wachten. Het legt de lat voor de volgende delen meteen bijzonder hoog.

Een vergelijking met Knuvelder is eigenlijk onrechtvaardig: de tijd dat één man de hele Nederlandse literatuur in beeld kon brengen, is allang voorbij. Knuvelder was bovendien geen mediëvist en kende het onderzoek niet van binnenuit, zodat een globale visie in zijn eerste deel ver zoek is. Die had Van Mierlo wel en ze was uitgesproken. In zijn twee delen bepleitte Van Mierlo de schoonheid, de originaliteit en de hoge ouderdom van de Middelnederlandse letterkunde, die vooral in het zuiden van ons taalgebied grote meesterwerken had voortgebracht. De eenzame grootheid van Karel ende Elegast, de *Roman van Walewein*, de *Reynaert*, *Hadewijch* en *Ruusbroec* stond voor hem buiten kijf; als de zelfverklaarde allesweter sprak, was twijfel niet gepast. Van Oost-

rom stelt zich bescheidener en relativerender op. „Op het Oudnederlands,” schrijft hij wanneer hij het heeft over de reconstructiepogingen van de bewaarde flarden, „rust dus een zware hypothese. Maar voor wie zich ervoor openstelt (ik cursiveer), werkt het zoals bij fossielen. Het materiaal heeft een heel eigen bekooring en nodigt uit om achter de versterking zich het volle leven voor te stellen.” Een nog mooiere illustratie biedt zijn behandeling van de *Reynaert*. Na vastgesteld te hebben dat het werk, ook internationaal, en zowel nu als toen, als een groot meesterwerk wordt beschouwd, gaat hij samen met de lezer 38 bladzijden lang op zoek naar een antwoord op de vraag: „Wat mag het raadsel van die *Reynaert* wezen?” Van Oostrom heeft met Van Mierlo de liefde voor het onderwerp en een groot enthousiasme gemeen, maar hij brengt die met meer geduld en respect bij zijn lezers over, zonder dwingend te worden. Niet vanuit een vanzelfsprekende autoriteit, maar vanuit een gezag dat hij bij zijn lezers dient te verwerven. En hij meet zich niet de pretentie aan alles definitief te hebben opgelost, integendeel. Hij sluit bijvoorbeeld niet uit dat in een volgende literatuurgeschiedenis de visie op Hadewijch er heel anders zou kunnen uitzien: een Brusselse begijn die in de 14de eeuw een schaar volgelingen met ketterse geschriften bestoekte? Van Mierlo draait zich beslist om in zijn graf. Op die manier is *Stemmen op schrift* werkelijk een literatuurgeschiedenis voor deze anti-autoritaire tijd.

Van Oostrom schrijft vanuit een duidelijke visie. De allereerste stemmen zijn onsamenhangende kretten, gestamel bijna, nauwelijks gehoord langs de stroom van Latijnse geschriften. Deze losse woorden (hoofdstuk 1) zijn nochtans in veel gevallen de resten van een vitaal mondeling vertelcircuit, dat slechts hier en daar – toevallig bewaard – aan de oppervlakte komt en soms een verrassend vrouwelijke stem laat horen (de oudste versie van *Roodkapje* in een Latijns leerboek, de Oudnederlandse penproef „Hebban olla vogal nestas...”). Met Hendrik van Veldeke (hoofdstuk 2) wordt de volkstaal in het Maasland omstreeks 1170 voor het eerst een fraai literair medium dat de concurrentie met het Latijn aankan

en waardig wordt geacht om aan het perkament te worden toevertrouwd. De stemmen uit het verleden worden krachtiger en een vrij aanzienlijke boekproductie – aanvankelijk nog overvloedig gevoed door orale verhaalkunsten – ziet het licht: de ridderroman (hoofdstuk 3: het grote verhaal), heiligenlevens, bijbelbewerkingen en mystieke bespiegelingen (hoofdstuk 4: missie en mystiek). De stem van de volkstaal klinkt ten slotte enkele decennia voor 1300 bewust en invloedrijk in het oeuvre van twee grote persoonlijkheden: Willem die de *Reynaert* maakte en de geleerde Jacob van Maerlant (hoofdstuk 5). Maar met die vijf hoofdstukken – meer dan 620 bladzijden! – is het verhaal niet voltooid. Pas na verschijnen van het tweede deel zal

‘Stemmen op schrift’ legt de lat voor de volgende delen bijzonder hoog

ten volle duidelijk zijn hoe de Nederlandse literatuur zich ontwikkelde van ondertiteling bij een Latijnse tekst (de *Wachten-donckse psalmen* uit de 10de eeuw) tot de gekunstelde poëzie van Jan van Hulst (het Brugse Gruuthuse-handschrift), die in de eerste letter van iedere versregel van zijn gedicht „Sonder smette saliche roze...” de complete Latijnse tekst van het *Salve Regina* weergeeft. Hier is de hiërarchie van de twee talen volledig omgekeerd. Dus: van stamend naar soeverein, van Wachten-donck naar Gruuthuse.

Er zit in het verhaal van Van Oostrom nog een tweede stem: die van de vele onderzoekers, amateurs, ontdekkers, leraars en docenten die met dit literaire erfgoed eeuwenlang zijn omgegaan. Achter de ontwikkelingsgang van de Middelnederlandse letterkunde weerklinken flarden van een boeiende vakgeschiedenis. Soms heel persoonlijk en ontroerend, zoals de vertragung die het onderzoek van de Duitse orientalist Anton Baumstark opleidde door de

oorlog, waarin vier van zijn acht zonen sneuvelden.

Er zit een nog persoonlijker stem in het werk, die van Van Oostrom zelf. Hij geeft volmondig toe: „Dit is een liefdesverklaring aan een object én aan een vak.” Met veel liefde omschrijft hij de schoonheid en de creativiteit van het literaire taalspel en aarzelt niet om duidelijke waardeoordelen uit te spreken, allemaal zaken die tot voor kort wetenschappelijk taboe waren. Als stilist stond de bijbelvertaler van het Luiks diatesseron op eenzame hoogte, maar de dichter van *Der ystorien bloeme* is een prutsers, een kampioen van stoplappen. Van Oostrom heeft het hoofdstuk van de ridderepiek zelfs in een esthetische climax gestructureerd: hoogtepunten zijn de prachtige *Roman van Limborch* en de indrukwekkende *Lancelotcompilatie*.

METHODISCH heeft Van Oostrom zich niet beperkt tot het wetenschappelijk paradigma dat hij in de Nederlanden groot heeft gemaakt: het historisch functionalisme. Hij neemt zelfs wat gas terug: ten aanzien van de opdrachtgevers van deze literatuur – zo constateert hij – blijft het turen in de mist. Hij maakt gebruik van de nieuwste inzichten van paleografie en codicologie, van de studie van intertekstualiteit en ironisering en zelfs van het modieuze genderonderzoek. Hij waagt zich zelfs herhaaldelijk aan kwantitatieve vergelijkingen. Terwijl in het Duits 4.000 documenten uit de 13de eeuw resteren, zijn er uit het – veel kleinere – Middelnederlandse taalgebied 2.000 overgebleven. Veel nieuws heeft te maken met recente ontdekkingen: het *Alexiuslied*, *Henric en Claredamie*, de *Florigout*, enzovoort. Maar al even opmerkelijk is de nieuwe belangstelling voor werken die bij Van Mierlo nauwelijks aandacht kregen: het *Nederrijns Moraalboek*; het *Boec der minnen*; *Van den bere Wisselau*.

Hoewel *Stemmen op schrift* in de eerste plaats als leesboek bedoeld is, niet als naslagwerk, bevat het een schitterende synthese van wat de mediëvistiek de laatste decennia heeft opgeleverd. Voor iedereen die geïnteresseerd is in literatuur of cultuurgeschiedenis: een niet te missen hebbende!

Initiaal uit handschrift van 'De spiegel historial' van Jacob van Maerlant, © Koninklijke Bibliotheek, Den Haag

1980

Walter Van Den Broeck breekt door met zijn roman *Brief aan Boudewijn*.

1982

Harry Mulisch' succesroman *De aanslag* verschijnt.

1983

De langverwachte publicatie van Hugo Claus' roman *Het verdriet van België* veroorzaakt een nooit geziene mediahype.

1984

Het *Nieuw Wereldtijdschrift* (NWT) ziet het licht. Hoofdredacteur wordt Herman De Coninck.

1987

Dirk Van Bastelaere, Erik Spinoy, Charles Ducal en Bernard Dewulf publiceren de spraakmakende bloemlezing *Twist met ons*.